

УДК 159.9

МУХІНА Л. М.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО РОЗГЛЯДУ ПОНЯТТЯ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА

У статті здійснено теоретичний огляд наукової літератури з проблематики конфліктологічної компетентності викладача. Обґрунтовано актуальність дослідження проблеми конфліктологічної компетентності. Визначено, що конфліктологічна проблематика набула великої значущості в усіх галузях професійної підготовки, особливо в педагогічній освіті. Встановлено, що конфліктологічна компетентність є складовою професійної компетентності викладача. З'ясовано, що конфліктологічна компетентність викладача визначається як здатність педагога використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поводження в конфліктних ситуаціях та здатність до попередження цих ситуацій. На основі проведеного аналізу виділено загальні характеристики конфліктологічної компетентності викладача та її основні компоненти.

Ключові слова: компетентність, конфліктологічна компетентність, конфліктна компетентність, професійна компетентність, професійно-педагогічна компетентність, конфлікт, професійна підготовка, професіоналізм, освітній простір, викладач.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства в умовах соціально-економічної та політичної нестабільності, конкуренції на ринку праці, соціальних стресів зростають вимоги до професіоналізму особистості. Однак далеко не кожний може адаптуватися, ефективно здійснювати свою професійну діяльність і виконувати соціальну роль, а тому зростає ймовірність розвитку несприятливих емоційних станів та конфліктних ситуацій. Зі зростанням вимог до професіоналізму особистості постає і питання конфліктологічної компетентності викладача як складової професійної компетентності.

Сучасні психологічні дослідження свідчать про те, що останнім часом конфліктологічна проблематика набула великої значущості в усіх галузях професійної підготовки, особливо в педа-

гогічній освіті. Саме тому виникає проблема браку кваліфікованих спеціалістів, які володіють навичками конструктивної поведінки, ефективного спілкування та вміють вчасно розпізнавати, попереджувати та вирішувати конфліктні ситуації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наш час проводяться численні дослідження проблеми конфліктологічної компетентності фахівця. У психолого-педагогічній сфері цьому питанню присвячені роботи, у яких: визначається загальне поняття компетентності (Є. Н. Богданов), наводяться визначення конфліктологічної компетентності (С. С. Філь, Л. М. Цой), відмінності компетентності від компетенції, складові конфліктологічної компетентності (Н. В. Самсонова, І. В. Козич), характеристики конфліктологічної компетентності (А. О. Лукашенко) [2; 6; 10; 11; 12; 14].

Провівши теоретичний аналіз наукової літератури щодо поняття конфліктологічної компетентності, слід відзначити наступне. Є. Н. Богданов та В. Г. Зазикін розглядають конфліктологічну компетентність як когнітивно-регулятивну підсистему професійно значущої сторони особистості викладача, що включає відповідні спеціальні знання та вміння. Л. А. Петровська, А. Ю. Куликов, А. І. Шипілов виділяють такі базові її компоненти, як: відповідні спеціальні знання та вміння, навички управління конфліктними явищами й усунення негативних наслідків конфліктів, рефлексивну культуру [1; 2; 5]. У дослідженнях Б. І. Хасана конфліктологічна компетентність розглядається як «невід'ємна складова частина загальної комунікативної компетентності і включає у себе рівень обізнаності про діапазон можливих стратегій поведінки у конфлікті й уміння адекватно реалізовувати ці стратегії у конкретній життєвій ситуації» [13]. О. І. Щербакова намагалась уточнити загальний зміст поняття «конфліктологічна компетентність» учителя [16]. І. В. Ващенко вивчала конфліктологічну компетентність працівників МВС. Розкриттям особливостей педагогічних конфліктів займалися: Н. П. Анікеєва, І. Д. Бех, Н. В. Жутікова, А. С. Макаренко, М. М. Рибаківа, В. А. Семиченко, І. А. Зимняя та ін.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі проблематики конфліктологічної компетентності як складової професійної компетентності викладача, визначенні сутності і структури конфліктологічної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. А. О. Лукашенко визначає професійну компетентність як професійну підготовку і здатність суб'єкта праці до виконання завдань і обов'язків діяльності, міру й основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності [9]. Вона є складним системним утворенням, основними елементами котрої є: підсистема професійних знань; підсистема професійних умінь; підсистема професійних навичок; підсистема професійних позицій; підсистема професійних якостей; підсистема індивідуально-психологічних особливостей. Кожна підсистема, у свою чергу, також має свої складові. До підсистеми професійних знань відноситься логічна система інформація про навколишній і внутрішній світ людини, зафіксована у її свідомості. До підсистеми професійних умінь належать психічні утворення, що полягають у засвоєнні людиною способів і технік професійної діяльності. До підсистеми професійних навичок – дії, сформовані у процесі повторення певних операцій і доведені до автоматизму. До підсистеми професійних позицій відноситься сукупність сформованих установок й орієнтацій, відношення та оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності і перспектив, а також досягнень, які визначають характер професійної діяльності і поведінки фахівця. Підсистему індивідуально-психологічних особливостей фахівця складають поєднання різних структурно-функціональних компонентів психіки, які визначають індивідуальність, стиль професійної діяльності, поведінки та виявляються у професійних якостях особистості [3].

А. К. Маркова визначає професійну компетентність як єдність професійних знань, умінь, професійних позицій та психологічних якостей педагога, що забезпечують високий рівень його професійної діяльності; єдність теоретичної та практичної готовності педагога до реалізації діяльності, що характеризує його професіоналізм [8]. Н. В. Кузьміна зазначає, що професійна компетентність – це особистісна властивість педагога, що дає змогу продуктивно вирішувати навчально-виховні завдання [7].

Професійна компетентність викладача розглядається у науковій літературі через призму критеріїв сформованості професійно-педагогічної компетентності та психолого-педагогічної компетентності, які представлені через показники готовності до педагогічної діяльності; педагогічні знання, уміння та навички;

знання нормативних освітніх документів, концепції та статуту закладу, де працює педагог; уміння застосовувати різноманітні форми, навички професійної діяльності; використання методів організації науково-дослідної діяльності учнів.

З огляду на те, що у науковій літературі різними дослідниками професійна компетентність викладача розглядається поряд з професійно-педагогічною та психолого-педагогічною компетентністю ми можемо сформулювати структуру професійної компетентності викладача таким чином. Основними її компонентами є: методологічна, особистісна, емоційно-мотиваційна, практична компетентності. У цій структурі конфліктологічна компетентність виконує функцію з'єднуючої ланки між вище названими компонентами професійної компетентності викладача.

І. Б. Хасан у своїх дослідженнях розглядає конфліктологічну компетентність як тотожність конфліктної компетентності та визначає її як «уміння утримувати протиріччя у продуктивній конфліктній формі, що сприяє їх вирішенню» [13, с. 56]. Учений виділяє два рівні конфліктної компетентності:

- здатність до розпізнавання ознак конфлікту, навички організації взаємодії його учасників для утримання протиріччя у руслі продуктивного вирішення;
- уміння проектувати конфлікти, необхідні для досягнення навчальних результатів, а також створювати їх у ситуаціях навчальної взаємодії.

Є. Н. Богданов та В. Г. Зазикін розглядають конфліктологічну компетентність суб'єкта освітньої діяльності як когнітивно-регулятивну підсистему професійно значущої сторони особистості, що включає відповідні спеціальні психологічні знання та уміння [2].

На думку О. І. Щербакової, конфліктологічна компетентність є системою наукових знань про конфлікт та вмінь управляти ними, що ціленаправлено розвиваються у процесі спеціальної підготовки відповідно до ситуацій учбової та професійної взаємодії суб'єктів спілкування [16].

Конфліктологічну компетентність Л. М. Цой визначає як професійну обізнаність про діапазон можливих стратегій конфліктуючих сторін та вмінь надати допомогу у реалізації конструктивної взаємодії у конкретній конфліктній ситуації [14].

Дослідники встановили, що формування конфліктологічної компетентності можливо лише тоді, коли особистість володіє: певними знаннями про конфлікт, конфліктну ситуацію; уміннями та навичками конструктивного поведіння, виходу та попередження таких ситуацій. Будь-яка діяльність людини передбачає різні погляди на ситуації. Дуже часто ці погляди відрізняються один від одного. У такому випадку ймовірно виникнення міжособистісних чи внутрішньоособистісних конфліктів, подолання яких залежить від рівня розвитку конфліктологічної компетентності особистості.

З точки зору професійної діяльності конфліктологічну компетентність викладача можна визначити як здатність педагога використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поведіння у конфліктних ситуаціях та здатність до попередження цих ситуацій.

Л. М. Цой пропонує схему структури конфліктологічної компетентності суб'єкта освітньої діяльності, яка відображає основні її компоненти [15] (див. рис. 1).

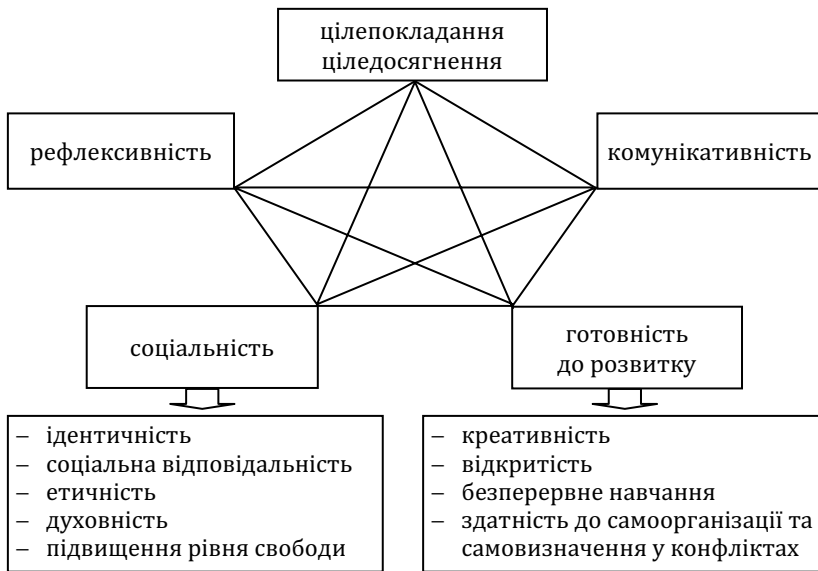

Рис. 1. Структура конфліктологічної компетентності (за Л. М. Цой)

На думку вченої, запропонована схема конфліктологічної компетентності є єдиною для всіх суб'єктів освітньої діяльності, тому що базується на філософії (світогляді) суб'єктів інноваційного розвитку та структурно-функціональній моделі стратегічних суб'єктів [15].

Цілепокладання та ціледосягнення розглядаються як здатність особистості визначати пріоритетні цілі, продуктивні шляхи їх досягнення.

Рефлексивність визначається як здатність до рефлексивної оцінки своєї діяльності, поведінки та почуттів.

Сутність комунікативності вбачається у здатності особистості вести конструктивну бесіду у конфліктних ситуаціях, сприяти попередженню цих ситуацій, а також спроможність відновлення психологічного мікроклімату у пост конфліктній ситуації.

Соціальною є адекватне усвідомлення свого місця у соціумі, знання своїх соціальних прав та обов'язків.

Готовність до розвитку визначається як жага до навчання, самоорганізації, саморозвитку, прояву креативності та здатність до відкритого висловлення власних думок та почуттів у конфлікті.

У своїх дослідженнях конфліктної компетентності А. Ю. Куликов та А. І. Шипілов включають у її структуру такі базові компоненти, як: відповідні спеціальні знання та вміння, навички управління конфліктними явищами й усунення негативних наслідків конфліктів, рефлексивну культуру [1]. У роботах В. Г. Зазикіна та О. І. Денисова саме ці компоненти складають основу гностичного, регулятивного, комунікативного, проектувального, рефлексивно-статусного та нормативного компонентів конфліктологічної компетентності суб'єктів освітньої діяльності [2; 4] (див. рис. 2).

Рис. 2. Компоненти конфліктологічної компетентності

Гностичний компонент включає знання про причини виникнення конфліктів, закономірності та етапи його розвитку і протікання, особливості поведінки, спілкування і діяльності опонентів, їх психічні стани, застосовувані прийоми конфліктного протистояння, психологічні характеристики конфліктних особистостей.

Регулятивний компонент передбачає вміння впливати на опонентів, впливати на їх оцінки, судження, вміння формувати громадську думку по відношенню до опонентів, організувати роботу у постконфліктній ситуації.

Комунікативний компонент відображає здатність до конструктивної бесіди у конфліктній ситуації, а також попередження цієї ситуації.

Проектувальний компонент містить уміння на основі наявних знань передбачати поведінку і діяльність опонентів у конфлікті.

Рефлексивно-статусний компонент – наявність розвинутої рефлексивної організації діяльності і відносин, рефлексію власної поведінки.

Нормативний передбачає знання корпоративних етичних норм поведінки і відносин, слідування їм.

Аналіз структурних компонентів конфліктологічної компетентності викладача дозволяє систематизувати їх у два блоки: професійні характеристики (знання, уміння, навички) та особистісні якості.

Особистісними якостями викладача є: рефлексія власної поведінки (аналіз діяльності, до початку конфлікту, під час його перебігу та аналіз поведінки у постконфліктній ситуації), емпатія (прояв розуміння та співчуття до свого опонента), емоційна гнучкість (здатність до швидкого відновлення емоційного стану у постконфліктній ситуації та контроль над проявом емоцій у конфліктній ситуації), педагогічний такт (дотримання норм поведінки викладача), креативність (пошук нових варіантів розв'язання конфліктних ситуацій, прояв творчості у конфлікті), саморозвиток (здатність до навчання, самовдосконалення, пізнання нового), самоаналіз (переосмислення власної поведінки та почуттів у конфлікті та постконфліктній ситуації), відкритість

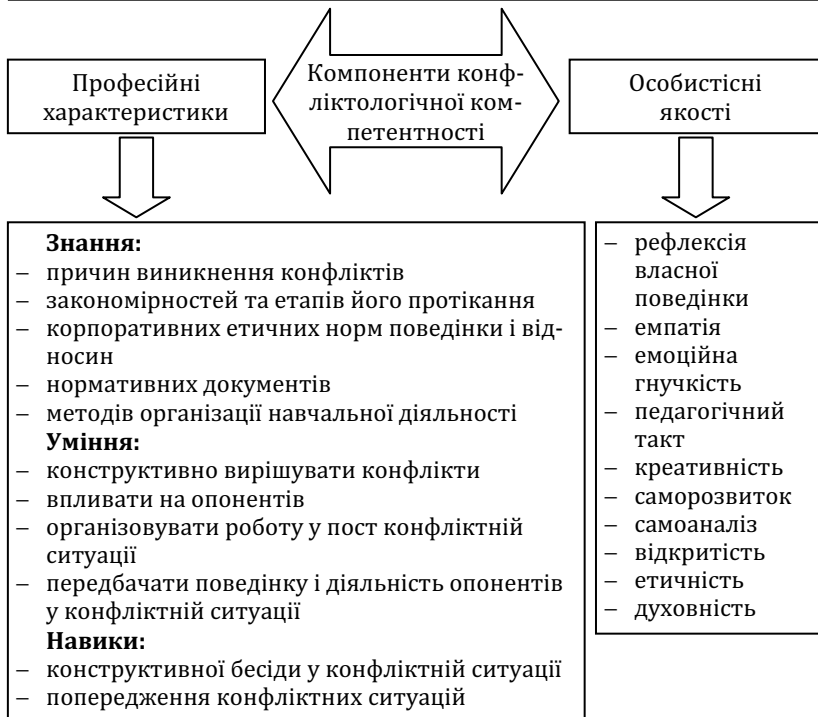

Рис. 3. Компоненти конфліктологічної компетентності викладача

(ширий прояв почуттів та думок), етичність (відповідність до етичних та моральних норм суспільства), духовність (прояв високого рівня самоорганізації особистості).

До професійних характеристик відносяться: теоретичні знання стосовно конфлікту, знання корпоративних правил, нормативних документів закладу освіти, знання новітніх методів організації навчальної діяльності; практичні уміння конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, уміння організувати роботу групи; навички конструктивної бесіди та навички попередження конфліктних ситуацій.

На основі здійсненого теоретико-методологічного аналізу проблематики конфліктологічної компетентності викладача, ми можемо зробити наступні **висновки:**

1. Проблематика конфліктологічної компетентності є актуальною у наш час для широкого кола професій. Особливої уваги набуває вивчення цього феномену у співробітників освітньої сфери.
2. Професійна компетентність – це професійна підготовка і здатність суб'єкта праці до виконання завдань та обов'язків діяльності, міра й основний критерій його відповідності вимогам професійної діяльності.
3. З точки зору професійної діяльності конфліктологічну компетентність викладача можна визначити як здатність педагога використовувати спеціальні психологічні знання, уміння та навички поведіння у конфліктних ситуаціях та здатність до попередження цих ситуацій.
4. Виділені компоненти конфліктологічної компетентності ми систематизували у два блоки: професійні характеристики та особистісні якості.

Перспективою подальшого вивчення проблематики конфліктологічної компетентності є теоретичне та експериментальне дослідження проблеми розвитку конфліктологічної компетентності майбутніх викладачів під час навчання у ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я. Конфликтология : Учебник для вузов / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 551 с.
2. Богданов Е. Н. Психология личности в конфликте : Учебное пособие / Е. Н. Богданов, В. Г. Зазыкин. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 224 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови 170 000 слів [укл. і головн. ред. В. Т. Бусел]. – К. : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
4. Денисов О. И. Проблема конфликтологической компетентности руководителя / О. И. Денисов. – М. : ЭКСМО, 2000. – 315 с.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения / Е. А. Климов. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. – 512 с.
6. Козич І. В. Формування конфліктологічної компетентності соціального педагога в умовах магістратури : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Козич Ірина Володимирівна. – Запоріжжя, 2008. – 254 с.
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н. В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб. : СПбГУ, 1993. – 63 с.
8. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова. – М. : Педагогика, 1990. – № 8. – С. 82–88.
9. Носков В. І. Компетентність як складова підготовки фахівців у гуманітарному вищому навчальному закладі / Носков В. І., Кальянов А. В.,

- Ефросиніна О. В. // Соціальна психологія : Український науковий журнал. – 2006. – № 5. – С. 110–121.
10. Лукашенко А. О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лукашенко Антон Олександрович. – Х., 2006. – 238 с.
 11. Самсонова Н. В. Конфликтологическая компетентность специалиста / Н. В. Самсонова // Вуз-XXI и культура. – Казань, 2000. – С. 37–40.
 12. Філь С. С. Формування компетентності студентів університету у вирішенні конфліктів / С. С. Філь // Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Додаток 4, т. IV) – К. : Ін-т вищої освіти АПН України, 2010. – С. 377–384.
 13. Хасан Б. И. Психотехника конфликта и конфликтная компетентность / Б. И. Хасан. – Красноярск, 1996. – 99 с.
 14. Цой Л. Н. Практическая конфликтология. Книга первая / Л. Н. Цой. – М. : 2001. – 233 с.
 15. Цой Л. Н. Современные образовательные технологии в обучении HR-менеджеров: путь к конфликтологической компетенции / Л. Н. Цой // Журнал «Кадровик» – М. : МШК. – 2012. – №3. – С. 122–128.
 16. Щербакова О. И. Развитие конфликтологической культуры личности / О. И. Щербакова // Высшее образование сегодня. – М, 2008. – № 10. – С. 56–59.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Antsupov A. Ia. Konfliktohozia : Uchebnyk dlia vuzov / A. Ia. Antsupov, A. Y. Shypylov. – М. : YuNYTY, 1999. – 551 s.
2. Bohdanov E. N. Psykholohyia lychnosti v konflynkte : Uchebnoe posobyie / E. N. Bohdanov, V. H. Zazykyn. – 2-e yzd. – SPb. : Pyter, 2004. – 224 s.
3. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy 170 000 sliv [ukl. i holovn. red. V. T. Busel]. – К. : VTF «Perun», 2004. – 1440 s.
4. Denysov O. Y. Problema konflynktolohycheskoi kompetentnosti rukovodytelia / O. Y. Denysov. – М. : ЭКСМО, 2000. – 315 s.
5. Klymov E. A. Psykholohyia professionalnoho samoopredelenyia / E. A. Klymov. – Rostov-na-Donu : Fenyks, 1996. – 512 s.
6. Kozych I. V. Formuvannia konflynktolohichnoi kompetentnosti sotsialnoho pedahoha v umovakh mahistratury : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05 / Kozych Iryna Volodymyrivna. – Zaporizhzhia, 2008. – 254 s.
7. Kuzmina N. V. Professionalizm pedegogicheskoy deyatelnosti / N. V. Kuzmina, A. A. Rean. – SPb. : SPbGu, 1993. – 63 s.
8. Markova A. K. Psihologicheskyy analiz professionalnoy kompetentnosti uchitelya / A. K. Markova. – М. : Pedagogika, 1990. – № 8. – С. 82–88.
9. Noskov V. I. Kompetentnist yak skladova pidhotovky fakhivtsiv u humanitarnomu vyshchomu navchalnomu zakladi / Noskov V. I., Kalianov A. V., Yefrosynina O. V. // Sotsialna psykholohyia : Ukrainskyi naukovyi zhurnal. – 2006. – № 5. – С. 110–121.

10. Lukashenko A. O. Pedagogichni umovy formuvannia konfliktolohichnoi kompetentnosti vchytelia zahalnoosvitnoho navchalnogo zakladu : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Lukashenko Anton Oleksandrovych. – Kh., 2006. – 238 s.
11. Samsonova N. V. Konfliktolohycheskaia kompetentnost spetsyalysta / N. V. Samsonova // Vuz-KhKhI y kultura. – Kazan, 2000. – S. 37–40.
12. Fil S. S. Formuvannia kompetentnosti studentiv universytetu u vyrishenni konfliktiv / S. S. Fil // Tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehratsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru» (Dodatok 4, t. IV) – K. : In-t vyshchoi osvity APN Ukrainy, 2010. – S. 377–384.
13. Khasan B. Y. Psykhotekhnika konfliktka y konfliktnaia kompetentnost / B. Y. Khasan. – Krasnoiarsk, 1996. – 99 s.
14. Tsoi L. N. Praktycheskaia konfliktolohiia. Knyha pervaia / L. N. Tsoi. – M. : 2001. – 233 s.
15. Tsoi L. N. Sovremennye obrazovatelnye tekhnolohyy v obuchenyy HR-menedzherov: put k konfliktolohycheskoi kompetentsyy / L. N. Tsoi // Zhurnal «Kadrovyyk» – M. : MShK. – 2012. – №3. – S. 122 – 128.
16. Shcherbakova O. Y. Razvuyte konfliktolohycheskoi kulturny lychnosty / O. Y. Shcherbakova // Vysshee obrazovanye sehodnia. – M, 2008. – № 10. – S. 56–59.

МУХИНА Л. М.

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ КОНФЛИКТОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

В статье представлен теоретический обзор научной литературы, посвященной проблеме конфликтологической компетентности. Обоснована актуальность исследования проблемы конфликтологической компетентности. Определено, что конфликтологическая проблематика обрела большую значимость во всех отраслях профессиональной подготовки, особенно в педагогическом образовании. Установлено, что конфликтологическая компетентность является составляющей профессиональной компетентности. Выяснено, что конфликтологическая компетентность преподавателя определяется как способность педагога применять специальные психологические знания, умения и навыки поведения в конфликтных ситуациях, а также как способность предупреждать эти ситуации.

Ключевые слова: компетентность, конфликтологическая компетентность, конфликтная компетентность, профессиональная компетентность, профессионально-педагогическая компетентность, конфликт, профессиональная подготовка, профессионализм, образовательное пространство, преподаватель.

MUKHINA L. M.

**PROBLEM THE DEVELOPMENT
OF THE CONFLICTOLOGICAL COMPETENCE
AS A COMPONENTS OF PROFESSIONAL COMPETENCE**

In the article presents the theoretical review of the scientific literature on the problem of conflictological competence. The urgency of research problems conflictological competence is proved. Determined that the issues of conflictological problem had gained great importance in all environments of professional training, especially in teacher education. The conflictological competence is a part of professional competence was found. Professional competence is the professional training and ability works of subject to the perform of tasks and responsibilities, the basic criterion and the measure his compliance with the requirements profession.

In the article was determined that the conflictological competence should be read in conjunction with the socio-psychological competence. It was found that conflictological competence of the teacher is defined as the ability of the teacher to use special psychological knowledge, abilities and skills in handling conflict situations and the ability to prevent these situations. The general characteristics of conflictological competence and basic components were allocated based on the analysis. Was found that the communicative, reflexive, gnostic, social, design, regulatory and targeting components are the general components of conflictological competence. The perspective of further study issues of conflictological competence of the teacher is a theoretical and experimental study of the problem of the formation and development of conflict competence of future teachers while studying at university was determined. Keywords: competence, conflictological competence, conflict competence, professional competence, professional-pedagogical competence, conflict, professional training, professionalism, educational environment, teacher.

Стаття надійшла до редколегії 05.02.2015 року.